

Kazinczy és nyelvtudományunk*

1. Kazinczy 1810-ben egyik levelében többek között ezt írta Berzeviczy Gergeynek: „Nemesebb és hasznosabb foglalatosság nem lehet, mint a hazai nyelvet a legfőbb tökéletességre vinni.” (Kazinczy művei 2: 296.) Ha meggondoljuk, hogy kik szentelték teljes életüket ennek a foglalatosságnak, akkor a kétszázötven évvel ezelőtt született Kazinczy minden bizonnyal a legelsőik között lesz. Nem kevesebbre, mint a stílus és egyáltalán az ízlés megújítására vállalkozott, miközben végigvezényelte és győzelemre vitte az ezek alapját jelentő nyelvnek a kibővítéséért, újjáteremtéséért vívott harcot, és Széphalmot, az általa elkeresztelt, akkor abaúji kis falut az ország kulturális központjává tette...

A Kazinczy-év vége felé közeledünk. Az év folyamán több színvonalas tudományos ülészaknák voltak a tanúi, amelyeken a Kazinczy-életművel kapcsolatban eddigi elfogadott megállapítások megkérdőjeleztek, illetve részben vagy teljesen új szempontok is felmerültek, mint például a nyelvújítással szemben a stílusújítás hangsúlyozása, Kazinczy szerepe az irodalmi nyelvi egység megteremtésében, Kazinczynek a nyelvi sokszínűsége való törekvése és így tovább. Ha ehhez még hozzáveszem, hogy SZAUDER JÓZSEF 1960-as nagy tanulmányában (SZAUDER 1960: VII–CXXVII) modern módon mérlegre tette Kazinczy teljes életpályáját; hogy BENKŐ LORÁND külön alapos dolgozatot szentelt Kazinczy nyelvészleletének (BENKŐ 1982); és hogy CSETRI LAJOS – számomra ugyan részben vitatható következtetésekkel – monográfiában mutatta be Kazinczy nyelv- és irodalomszleletét (CSETRI 1990), idevéve RUZSICZKY ÉVA, BÍRÓ FERENC, FRIED ISTVÁN, DEBRECZENI ATTILA, TOLCSVAI NAGY GÁBOR, MARGÓCSY ISTVÁN és mások idevágó újabb munkáit, bizony nehéz helyzetbe kerültem, amikor témát kellett választanom erre a közgyűlési előadásra.

Arra az elhatározásra jutottam, hogy „Kazinczy és nyelvtudományunk” című előadásomban Kazinczyt mint a magyar nyelvtudomány képviselőjét mutatom be, sorra véve, hogy mit eredményezett a stílusújítás keretében a nyelvújítás, hogy Kazinczy mit tett az irodalmi nyelvi egység megteremtéséért, és nem utolsósorban, hogy hogyan vitte tovább az egyes diszciplínákat, a hangtántól a helyesíráson, a grammatikán, a stilisztikán át a nyelvtörténetig. Mert igaz ugyan, hogy Kazinczy nem volt nyelvtudós a szó eredeti értelmében, de a nagyobb cél érdekében nagyon is volt

---

* Előadásként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2009. évi közgyűlésén, december 9-én.

szava a nyelvi-stilisztikai jelenségekhez, ahogy BENKŐ LORÁND utalt rá említett tanulmányában: Kazinczy munkásságát „a nyelvtudomány is teljes joggal vállalhatja magának” (BENKŐ 1982: 48). Ezenkívül állást kívánok foglalni előadásomban olyan kérdésekben, amelyek szerintem nem reálisan merülnek fel vagy éppen elmentmondásosak, vagy esetleg fel sem merülnek, pedig szükség lenne rájuk. Erre csupán egyetlen példát említek. Főként az értelmiségi közvéleményben és iskolai körökben Kazinczy szinte csak a nyelvújítás megtestesítőjeként szerepel, és egyéb tevékenységéről szó sem igen esik (hasonlóan CSETRI 1990: 11). Ezzel szemben a nyelvújítás páratlan gazdagsága, jelentősége, nyelvi eszközrendszere nem tárgyalatik. (Ez utóbbi egyébként – ismereteim szerint – a Kazinczy-év folyamán sem igen került szóba.)

Előadásom tehát tudománytörténeti és egy kissé összefoglaló jellegű lesz.

Hogy vállalt feladatomban eleget tehessek, szinte teljesen újraolvastam Kazinczy lírai és prózai munkáit, levelezéséből „csak” a SZAUDER MÁRIA gondozásában és jegyzetével 1979-ben a Szépirodalmi Kiadónál megjelent, több mint kilencszáz oldalas válogatást (Kazinczy művei 2.) tanulmányoztam, továbbá a Kazinczy munkásságával foglalkozó monográfiákat, dolgozatokat, és lehetőség szerint meghallgattam az ez évi előadásokat. (Megjegyzem még, hogy a címbeli *nyelvtudomány* szót szélesebb értelemben használom, vagyis magába foglalja a leíró nyelvtan diszciplínáin kívül a stilisztikát, a retorikát, a nyelv művelést, a fordítás nyelvi kérdéseit és a nyelvtörténetet is, valamint természetesen az általános nyelvészet egyes problémáit. A vizsgálatot egyébként lehetővé is teszi az a tény, hogy a nyelvtudomány, különösen az utóbbi negyedszázad alatt – éppen a nyelvelmélet, a modern szemantika, a szövegtan, a szociolingvisztika, a kommunikációtan, a pragmatika, a kognitív szemlélet stb. révén – nagyot lépett előre.)

2. Lássuk először, mi minden vitte Kazinczyt a nyelvtudomány felé. Első helyen kell említenem nyitott, a világ dolgai iránt még idősebb korában is érdeklődő, továbbá mindig újat, jobbat akaró, ugyanakkor minden küzdelemben kitartó és lényegében állandóan bizakodó egyéniségét. És mindjárt tegyük hozzá, hogy azért számára a világ dolgai között a legelőkelőbb helyet mégis a nyelv, az irodalom, a szépirodalom foglalta el, az író, az olvasó és a mű felől felvetődő számos kérdéssel. Az olvasást, az irodalmat egyébként megszerette már a szülői házban, ahol kora gyermekkorában bibliát, bibliai történeteket olvastak, zsolnárokat énekeltek. Mindez aztán csak szélesedett a pataki iskolában. Ez utóbbit így idézi vissza a „Pályám emlékezete”-ben: „És mégis Patak, minden fogyatkozások mellett, mely fiaikat nevelte, már akkor is! Mert a tanulás inkább függ a tanuló szorgalmától, mint a tanítóétól: mert Pataknak húszezer kötetnyi bibliothecája van, s a könyvek a tanulóknak szobáikba is kiadattak.” (Kazinczy művei 2: 231–2.) Ilyenformán már ifjú korában szinte élt-halt az olvasásért. „Nekem egy nagy bajom van – írja 1813-ban Kölcseynek (Kazinczy művei 2: 399) –; nem marad időm annyit olvasni, amennyit olvasni óhajtanék...” Említhetjük aztán a több nyelvre kiterjedő idegennyelv-tanulást, a görög, a latin, a német, a francia, az angol, az olasz irodalom megismerését, majd az ezekből mintegy kinövő fordításokat, amelyekkel meg akarta indítani az igazi, pezsgő irodalmi életet és elindítani a nyelvújítást. Ki kell emelnünk továbbá különösen

a fordítás közben kialakult azon eljárását, hogy ezeket a munkáit mindig továbbcsiszolja újra kiadta. Az utóbbi törekvései még közelebb vitték annak a felismeréséhez, hogy a stílus átfogó és még oly aprónak látszó megoldásai egyaránt fontosak, a mű hatását meghatározzák, nem beszélve nyelvújító szerepükről. De a fordítások után folytathatjuk a sort az eredeti verses és prózai művek alkotásával, az irodalmi kritika megindításával, a folyóirat-szerkesztéssel, élő és elhunyt író- és költőtársak munkáinak a meghatározott elvekre épülő kiadásával, a nyelvújítási harc végigvezénylésével, az irodalomszervezéssel (amelyről egyébként az eddig megjelent huszonhárom vaskos kötetnyi levél páratlan módon tanúskodik). Ide vehetjük aztán a nyelv- és irodalomtörténeti búvárkodását, a színjátszás körüli buzgólkodását, más művészetek (rajz, festészet, zene stb.) iránti vonzódását (l. pl. BARSÍ 1999) és így tovább. A teljes kultúrát tartotta szem előtt. Ezek mind-mind arra ösztönözték, hogy munkálkodása közben a nyelv és stílus dolgaival foglalkozzék, és hogy számára fontosnak látszó elveket – a tudományos rendszerezés teljes igénye nélkül – többször megfogalmazzon. Világirodalmi tájékozottsága szintén páratlan volt, de ismerte a külföldi, elsősorban német és francia nyelvészeti, stilisztikai, esztétikai szakmunkákat is, sokban követte például Adelung grammatikáját és stilisztikáját, valamint Herder elgondolásait.

3. Első kérdés: hogyan látta Kazinczy a nyelv lényegét, és röviden szólva milyen nyelvieszményt alakított ki: Mindez a felvilágosodás eszméitől is indítatva kezdettől fogva különösen érdekelte. Erre sarkallták egyébként korán elkezdett és a nyelvújítás szolgálatába állított fordításai is. Ezért tanulmányozta Jenisch, Klopstock, Wieland, Adelung, Herder és Goethe műveit. Világosan kell látnunk, hogy Kazinczy valójában a szépirodalom felől közelített a nyelvhez (l. pl. BÍRÓ 2008: 87). Már az Orpheus Bévezetésében 1789-ben ezt írta: „Második tárgyam a nyelv tökéletesítése, hová leginkább a poézis tartozik” (Kazinczy művei 1: 706). Korán kimondja többször is, hogy nem a szokás szentesíti a nyelvi jelenségeket, hanem az írók, az irodalom: „Új nyelvet a sokaság teremte – írja 1810 körül a Báróczi-életrajzban (Kazinczy művei 1: 794) –: a már készet... nem a nép, nem a szokás, hanem a jobb írók viszik azon tökélet felé, ahová az felhághat, s az újonnan teremtett vagy származtatott szónak elfogadására mindig hajlandónak fogja magát mutatni a nép, *ha az mulhatatlanul szükséges és széphanzúsú léssen*”. Ugyanitt tovább megy Kazinczy: a nyelv általános feladatát (műszóval: a nyelvi leképezés módját) is megállapítja: „A nyelv dolgában nem a szokás a fő törvény, hanem a nyelv ideálja, hogy a nyelv az legyen, aminek lennie illik: *hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez*” (Kazinczy művei 1: 790). A nyelv ideálján (máskor a nyelv géniuszának említi) azt érti – mint egy 1818-as levelében kitér rá –, hogy a nyelv „szebb, világosabb, bővebb etc. etc. legyen”, és Wieland meghatározására hivatkozva így fogalmazza meg: „az a mód, ahogyan egy nemzet szól vagy szólhat” (Kazinczy művei 2: 540–1). És több helyen utal arra, hogy az irodalom nyelvét az ízlésnek, a szépségnek kell irányítania. (Részletesebben l. MARGÓCSY 2005: 124–6.) Kazinczy gyakran kiállt továbbá a neologizálás fontossága mellett: „Herder azt mondja, nem tudom hol, – írja az 1810-es, Arankának szóló levelében (Kazinczy művei 2: 290–1) –, hogy amely nemzet *szóval* nem bír, az a dolgot sem

bírhatja. Pázmány és Káldi minden bizonnyal szép magyar nyelven írtak. Ismeri-e nyelvünket, aki tagadni meri, hogy ők neológizáltak?... Neológizálás nélkül fordíthatjuk-e Marmontelt és Rochefoucauld-t?” – Már a stílus és a stilisztika felé mutat, hogy – vélhetőleg Adelung hatására – hangsúlyozza a többszínűség lényeges voltát (Adelungnál: Vieltönigkei; l. pl. a Báróczi-életrajzbeli megjegyzését: Kazinczy művei 1: 792). – Éppen a nyelv sokszínűségét féltve, kezdetben szinte ellene volt a nyelvi egységnek (l. RUZSICZKY 1963: 49–50), de már 1805-ben ezt írja Puczy Emilnek: „Minden nemzetnek van egy bizonyos Schriftsprach-ja, 's a' jobb Írók az ellen véteni nem mernek” (idézi BENKŐ 1982: 39). És ettől fogva Kazinczy igen fontos szerepet tölt be az egységes magyar irodalmi nyelv létrehozásában (l. BÍRÓ 2008: 86–8).

Kazinczynak a nyelv lényegi kérdéseiről vallott felfogása alapján szólnunk kell egy kissé részletesebben a következőkről: a) A nyelvújítás, illetve összefüggése a stílusújítással; b) Kazinczynak az irodalmi nyelv kialakításában betöltött szerepe; c) Kazinczy stilisztikai nézetei; d) Az egyes diszciplínákkal kapcsolatos megállapításai.

4. A nyelvújítás. – SZABÓ T. ATTILA 1975-ben így határozta meg a magyar nyelvújítás lényegét: „A XVIII. század utolsó negyedében kezdődő és nagyjából egy századig tartó mozgalom, amelynek kitűzött és szerencsésen meg is valósuló célja: nyelvünknek új szavakkal, szókapcsolatokkal, fordulatokkal, új stilisztikai lehetőségekkel való nagymérvű gazdagítása, fejlesztése volt” (SZABÓ T. 1981: 5). Ugyanebben a tanulmányban még hozzátette: „A nyelvújítás megvetette alapját a modern magyar irodalmi nyelvnek, és így előkészítette Vörösmarty – Móricz nyelvi remeklését” (i. m. 8). TOLCSVAI NAGY GÁBOR meg 2007-es dolgozatában így nyilatkozott róla: „A nyelvújítás folyamata nem tekinthető pusztán nyelvbővítésnek: e történeti korban egyaránt fontos volt a magyar nyelv irodalmi változatának (a sztenderdnek) a rögzítése, teljesítményének növelése, az így létrejövő minta kiterjesztése” (TOLCSVAI NAGY 2007: 44). Ezúttal nincs lehetőségünk, hogy részleteiben áttekintsük a nyelvújítás történetét, benne Kazinczy és mások szerepét, csupán két, ma is időszerű kérdésre térünk ki.

Az egyik, hogy a nyelvújítás valóban nemcsak nyelvbővítés volt, hanem stílusújítás is. (A sztenderd alakításában betöltött szerepéről a következő pontban szólok.) Hogy a nyelvújítás stílusújítás is volt, arról már az eddig mondottak is meggyőzhettek mindenkit. Kazinczy egyik 1815-ös levelében, amikor Szentmiklóssy Alajos sokallta az új szavakat, így célzott a stílus fontosságára: „Sok lehet, csak-hogy az író tudjon vele bánni és annyi csínt adjon az írásnak, amelyben ez előfordul, hogy az olvasó feledje, hogy új szót hall” (Kazinczy művei 2: 450). FRIED ISTVÁN szerint „a nyelvújítás része egy szélesebb körű elgondolásnak, összefüggésben a stílus- és ízlésváltással, de összefüggésben egy irodalom/művészet szemlélettel, amely több szállal fűződik az antikvitáshoz, de amely a jelen irodalmát, művészetét hiszi a megítélés mércéjének” (FRIED 2009: 69). Egyébként a „Tövisek és virágok” kötet 43 epigrammájából csak 2 foglalkozik a nyelvújítás kérdésével, a többi vers esztétikai tárgyú (l. SZAUDER 1960: LXXXVI–LXXXVII). Annyira a stílus, illetve az egységesítés javára billen a mérleg, hogy BÍRÓ FERENC egyenesen az általáno-

sabb jelentésű *neológia* szót javasolja a *nyelvújítás* megnevezése helyett (BÍRÓ 2008: 87).

A másik kérdés: a nyelvújítás eszközszerkezete. A nyelvújítás bármennyire nemcsak nyelvbővítés, az új szavak, kifejezések, fordulatok mégiscsak fontosak, mert hisz a stílus és az irodalmi nyelv, a sztenderd éppen ezek felhasználásával jön létre, RUZSICZKY ÉVA rövid rámutatásában: „a stílusújításnak nyelvújítás a feltétele” (RUZSICZKY 1963: 40).

Annak ellenére, hogy a mi nyelvújításunk nem meríthetett az elődök és a rokonok nyelvéből, mint ahogy a francia a latinból, a román a franciából, a cseh, a lengyel, a bolgár, az orosz az óegyházi szlávból, illetve a bolgár még az oroszból, viszont a finnekhez hasonlóan meg tudott újulni belső erejéből, saját eszközeinek és lehetőségeinek a felhasználásával. A mi nyelvújítóink az elavult szavak felújításától, a tájszavaknak a köznyelvbe való beemelésétől a szóképzésen, az összetételén át a határozószók, ragos igék továbbképzéséig mintegy húszféle eljárást alkalmaztak új elemek létrehozására (I. TOLNAI 1929: 204–13). De Kazinczy is az „Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél” című kiváló írásában mintegy felsorolja – a problémáikkal együtt – a nyelvújítás megoldásmódjait (Kazinczy művei I: 822–34).

A mi nyelvújításunk továbbá megalapozta a szaknyelveket is, mégpedig úgy, hogy egy-egy kiemelkedő tudós szakember vállalta magára az illető szaknyelv megalapozásának az irányítását (ásványtan: Benkő Ferenc, filozófia: Benyák Bernát, orvostudomány: Bugát Pál, növénytan: Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály, matematika: Dugonics András, kémia: Kovács Mihály, gazdaságtudomány: Pethe Ferenc, irodalomtudomány: Pápay Sámuel, nyelvtudomány: Révai Miklós, haditudományok: Szekér Joachim). Csodálkozhatunk-e hát azon, hogy a Nyelvújítási Szótár két kötete – Tolnai Vilmos megállapítása szerint (TOLNAI 1929: 214) – tízezer új szót tartalmaz. Ezek egy része nyilván nem maradt meg, de így is több ezerre tehető a nyelvújítási elemek száma. Így érthető aztán, hogy RUZSICZKY ÉVA egy másfél hasábos újságcikkben 51 nyelvújítási szót talált (RUZSICZKY 1959: 117), és hogy napjainkban el sem tudnánk képzelni nyelvünket olyan nyelvújítási szavak nélkül, mint *állam*, *bizottság*, *cím*, *dísz*, *emelet*, *folyóirat*, *gyár*, *kérvény*, *könyvtár*, *regény*, *szabály*, *tanár* és így tovább.

Talán érdemes még megjegyeznünk, hogy az 1920-as évek vége felé Kemál Atatürk török köztársasági elnök magyar nyelvészeket hívott Törökországba, hogy az ottani nyelvújítást (a török nyelv modernizálását) segítsék megvalósítani a korábbi magyar nyelvújításhoz hasonló módon.

Vajon mit bizonyít mindez? Röviden nyelvünknek akkori kreatív voltát. Mít jelent közelebről a kreativitás, a nyelv élő, alkotó, kreatív jellege? Azt, hogy a mindenkori kommunikációs szükségletnek megfelelően képes gyarapodni, sőt megújulni. Más szóval: viszonylag könnyedén hoz létre a legkülönbözőbb módon új elemeket: szavakat, kifejezéseket, jelentéseket, nyelvtani eszközöket, szerkesztésmódokat, stilisztikai megoldásokat, és megvan benne az elvont fogalmak kifejezésének képessége. (Vö. KÁROLY 1978–1979; NAGY L. – PÉNTEK 2000.) Hadd jegyezzem meg: azt hiszem, a kreatív jelleg – szerencsénkre – mai nyelvünkre is jellemző. MINYA KÁROLY „Mai magyar nyelvújítás” című munkájában háromezer,

1989 és 2000 között keletkezett új szót tárgy (MINYA 2003), de ezt igazolják a mai reklámok, szójátékok, az elferdített szólások és közmondások, valamint Juhász Ferenc költészetének, továbbá a posztmodern irodalmi műveknek igen változatos nyelvi-stilisztikai megoldásai. Minden bizonnyal erre utal TOLCSVAI NAGY GÁBOR „Az új irodalom – amint újraír(at)ja a nyelvtant?” című tanulmányában: „A magyar nyelvközösség az elmúlt évtizedekben nyelvi teljesítménynek ritkán látható gazdagságát mutatta a nyelvi variabilitás, a nyelvi potenciál sokféle megvalósításával” (TOLCSVAI NAGY 2008: 26; l. még UŐ 2009: 2).

5. Az irodalmi nyelv (sz t e n d e r d). – A Kazinczy irányította nyelvújítás – mint láttuk – elsősorban a nyelvi korszerűsítést szolgálta, a következő kérdés tehát: mi történt az irodalmi nyelvi egység megeremtését illetően?

A részletes tárgyalást ezúttal is elhagyva, három fontos kérdését kell megemlítenünk.

Először arra utalok, hogy BÍRÓ FERENC – megfelelő bizonyítás után – nemrégiben erre a megállapításra jutott: „a nyelvi egységért alighanem Kazinczy tette a magyar nyelv történetében a legtöbbet” (BÍRÓ 2008: 87). Én csak egy hivatkozást közlök: Kazinczy 1811-ben többek között ezt írta Szentgyörgyi Józsefnek: „az én törvényem az, hogy aki magyarul ír, annak a’ magyar Schriftsprache-ban és nem valamelyik provinciáében kell írni” (KazLev. 8: 456). Máskor – a „könyvek nyelv-é”-nek is nevezve – mind saját műveiben, mind szerkesztői munkáiban, mind kritikáiban és levélbeli tanácsaiban szigorúan ezt az egységet tartotta szem előtt.

A következő kérdés a sokszínű nyelv és a nyelvi egység látszólagos ellentmondása. Vizsgálódásaim szerint RUZSICZKY ÉVA írta le először 1963-ban, a nyelvújítás szókinsét tanulmányozva, hogy „Kazinczy eszménye egyfelől a sokrétű, változatokban gazdag nyelv, másfelől a nagyon szembeötlő nyelvjárásiasságoiktól mentes irodalmi (és köz-) nyelv volt” (RUZSICZKY 1963: 421). Ezt erősítették meg később BENKŐ LORÁND (1982), CSETRI LAJOS (1990), mostanában meg BÍRÓ FERENC (2008, 2009) és TOLCSVAI NAGY GÁBOR (2007, 2009) kutatásai, az egység szükségét kitégítva minden irányba.

A harmadik kérdés az intellektualizáltság problémája. PAUL GARVIN a Prágai Nyelvészköre hivatkozva az irodalmi nyelv egyik lényeges sajátosságának tekinti az ún. intellektualizáltságot: ez a sajátosság „a nyelvnek azt a tulajdonságát jelenti, hogy az mind pontosabb és árnyaltabb kifejező eszközöket hoz létre, különösen a modern élet szinterein, azaz a tudomány és technika, a közigazgatás és a politika, a felsőoktatás, a kortárs kultúra stb. szférájában” (GARVIN 1998: 82). Ez természetesen a nyelvi rendszer minden szintjén megjelenik, de legnyilvánvalóbban a szóképzésben és a szintaxisban. Kazinczy munkásságával kapcsolatban e tulajdonság jelentkezésére már láttunk példákat, és még utalunk rájuk az egyes diszciplínák tárgyalásakor is.

6. A st i l i s z t i k a. – A nyelvi eszközöknek a stíluson keresztül való szemlélete, a stilisztika lényegesen nagyobb szerepet töltött be Kazinczy munkásságában (l. RUZSICZKY ÉVA, CSETRI LAJOS, TOLCSVAI NAGY GÁBOR idevágó, idézett munkáit), mint ahogy ezt korábban sokan gondolták és gondolják. A legutóbbi Nyelvőr-

számban jelent meg „Kazinczy stilisztikai nézeteiről – még egyszer” című dolgozatom (SZATHMÁRI 2009), az ebben leírtakat nem ismétlem meg. Hangsúlyozom viszont, hogy bár Kazinczy összefüggő stilisztikát nem írt, a XX. század elején Charles Bally által megalapozott (l. SZATHMÁRI 1996) és máig ható funkcionális stilisztikának (l. SZATHMÁRI 2005) szinte minden lényeges jelensége és sajátága – kimondva vagy kimondatlanul, csak a szemlélet síkján – ott van az írásaiban. Kezdjük azzal, hogy a „szép” középpontba állítását Kazinczy minden bizonnyal Adelungtól vette át (ADELUNG 1785: 28) – ahogy Révai is (l. RÉVAI 1805/1973: 9). A stilisztikai alap Kazinczynál az adekvátság, vagyis a gondolatok és érzések pontos kifejezése (l. előbb is, a 3. pontban). Aztán Kazinczy sokat ad a nyelvi-stilisztikai elemek stílusértékére (pl. provincializmusok a Himfyben, Kazinczy művei 1: 743), ott szerepelnek továbbá gyakran a stílusnemek vagy stílusszintek, vagy stílusfajták (értsd mai műszóval: stílusrétegek, pl. Kazinczy művei 1: 827), a stílusirányzatok (l. pl. Kazinczy művei 2: 358), bizonyos korstílusok vagy stílusirányzatok (a klasszicizmus, ill. a fentebb stíl) és műfajok (szonett, episztoła, recenzió, irodalmi levél, pl. Kazinczy művei 1: 804–813), az egyéni stílus (Kazinczy művei 1: 787), a szinonimák és az említett sokszínűség (l. BENKŐ 1982: 44, RUZSICZKY 1963: 39) és így tovább.

Nem csodálkozhatunk tehát, hogy RUZSICZKY ÉVA már 1963-ban így összegez a nyelvújítási szavakat vizsgáló művében: „Egyes konkrét problémákkal kapcsolatos [...] elvi megjegyzéseiben Kazinczy voltaképpen elsőként alkotott egy már csaknem modernnek mondható magyar stilisztikát, mégpedig úgy, hogy követte a legjobb klasszikus hagyományokat, de egyszersmind az egykorú európai színvonalat is elérte. Így szerepét a magyar stilisztika történetében is igen jelentősnek tekinthetjük.” (RUZSICZKY 1963: 421; vö. CSETRI 1990: 90–1.)

7. A nyelv művelés. – A nyelv művelés – egy kissé a stilisztikához hasonlóan – átfogja Kazinczy teljes nyelvi-irodalmi munkásságát, hisz mindent nyelvünk magasabb szintre emelése érdekében tett. Nagy igazság, hogy a nyelv művelés társadalmilag és így történetileg meghatározott tevékenység. A XVIII. század második és a XIX. század első felében – tehát Kazinczy korában – valójában a nyelv kiműveléséről beszélhetünk. Ez – röviden – a nyelv használati szabályainak számbavételét, teljes leírását, valamint az irodalmi nyelv kialakítását, korszerűvé tételét és ezeknek az elterjesztését jelenti. (Vö. KISS 2009: 3–5.) Kazinczy és kora nyelv művelésének példaértékű összefoglalása az „Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél” című Kazinczy-tanulmány. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy MELICH JÁNOS – a NyÚSz.-ra hivatkozva – ezt állapítja meg: „Révaitól való ez az összetétel: nyelv művelés”, majd így folytatja: „Nagy szükség volt e szóra a XVIII. század második felében. Az írók egymás közt élőszóval, könyveikben pedig pennával folyton arról vitatkoznak, hogyan kellene a magyar nyelvet kipallérozni: finomítani, bővíteni, egységessé tenni”; MELICH 1908: 6.)

Mindamellet Kazinczy képviselte a – mondhatnánk – szűkebb értelemben vett nyelv művelést is. Ezt ilyesféleképpen határozhatjuk meg: az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, amely elsősorban az új nyelvi jelenségeket teszi mérlegre (főleg az irodalmi nyelv szemszögéből), segíti továbbá az anyanyelv kifejezőbbé tételét, és mintegy közvetíti a nyelvtudomány új eredményeit. (Vö. KENESEI 2004.)

Ez utóbbi nyelvművelésre egy példát idézek. Ezt írta Kazinczy többek között Berzeviczy Gergelynek 1810-ben: „A magyar nyelvben nincs semmi alkalmatlanabb, mint az, hogy az újabb idők, vastagnak vélvén a Régiek *kelmedjeket* és *kendjeket*, mely annyi volt, mint a németek *Sie*-je és a franciák *Vous*-jok, s keyesellvén a *Magát*, mely ezeket alkalmasint kinyomhatná, az arisztokratikus az *Úr* s az *Asszony*, vagy mivel az puszta, a *Tekintetes* és *Méltóságos* sat. címekeket kapták fel” (Kazinczy művei 2: 294).

8. A g r a m m a t i k a . – Lássuk immár az egyes diszciplínákat, bár meg kell jegyeznem, hogy az „Európai nyelvművelés” című újabb összeállítás szerint a nyelvművelés több országban, például az oroszoknál is önálló diszciplína volt (BALÁZS–DEDE szerk. 2008: 257), és emlékezetem szerint az ELTE magyar szakán szintén szerepelt korábban ilyen formában.

GARVIN említi „A nyelvi sztenderdizáció” című dolgozatában, hogy a sztenderdnek fontos követelménye a kodifikáció, és a kodifikációs dokumentumok között az első helyet a nyelvtan foglalja el (GARVIN 1998: 89–90). Ami most már Kazinczyt illeti, elfogadhatjuk BÍRÓ FERENC megállapítását, hogy tudniillik „nem tartozott a kor zseniális grammatikusai közé, de bizonyos értelemben ő is lángelméje volt a grammatikának” (BÍRÓ 2008: 87).

Kazinczy már fogsága előtt érdeklődött a grammatika kérdesei iránt. Fontosságát felismerte, de – mint már korábban utaltunk rá – az esztétikai értéknek, az ízlésnek, a szépségnek, illetőleg az íróknak elsőbbséget biztosított vele szemben. „szabad eltávolozni a Grammaticától, de nem szabad Grammatikai törvényt nem ismerni” – írta gr. Dessewffy Józsefnek 1816. ápr. 15-én (KazLev. 14: 134). Hangsúlyozza továbbá a „Pályám emlékezeté”-ben, hogy „a nyelvet nem a grammatikus, nem a lexicográfus viszi előre, hanem az író” (Kazinczy művei 1: 353). Kazinczy lényegében Révainak történeti szemléletén alapuló nyelvtani felfogását fogadta el (l. részletesebben BÍRÓ 2009: 3–4). Egyébként két ízben is szándékában volt a grammatikaírás. 1803–1804 táján Grammatikai Jegyzések címen akarta új szavait, szintaxisbeli újításait, sajátos ortográfiáját megmagyarázni. Később meg egy teljes magyar nyelvkönyvfélét s benne „aesthetikai” magyar grammatika megírását tervezte (l. a Lónyai Gábornak szóló 1823. júl. 6-i levelét: Kazinczy művei 2: 611–3). Sajnos azonban valószínűleg egyik terve sem vált valóra, mert velük kapcsolatos feljegyzések is alig maradtak fenn. (Vö. BENKŐ 1982: 36–7; CSETRI 1990: 57; FRIED 2008: 55–7; MARGÓCSY 2005: 123–5.)

Kazinczy recenzióiban, leveleiben, egyéb megnyilatkozásaiban gyakran foglalkozik olyan alaktani és mondattani kérdésekkel, amelyek főként stilisztikai vagy nyelvhelyességi szempontból vitathatók voltak. (L. pl. Recenzió a Himfy szerelmei-ről: Kazinczy művei 1: 733–47; Fáy András bírálata levélben: Kazinczy művei 2: 207–9; aztán levél Berzeviczy Gergelynek: Kazinczy művei 2: 294–6; levél gr. Dessewffy Józsefnek: Kazinczy művei 2: 312–6; – l. még RUZSICZKY 1963: 95–8, 1956: 280, 1959: 115–6.)

Kazinczynak a grammatika területén kifejtett munkásságát így összegezhetjük: a) szigorúan megkövetelte a grammatikai szabályok ismeretét és alkalmazását minden írótól, költőtől, értelmiségitől; – b) sokat tett az irodalmi nyelv grammatikai

részlegének az egységesítéséért; – c) tekintélyével és gyakorlatával – BENKŐ LORÁND szavaival – mintegy szétsugározta a grammatika szabályait.

9. A szó- és kifejezőkészlet. – Az ezzel foglalkozó diszciplínát már jócskán érintettük a nyelvújítás és a kreativitás tárgyalása során. Ezúttal Kazinczy egyéb idevágó érdemeire kívánok rámutatni.

GARVIN fontos kodifikációs dokumentumként jelöli meg a szótárakat, a szó- és kifejezőkészletet is. Kazinczy műveiben, kritikáiban, leveleiben sokat tett a szó- és kifejezőkészlet gyarapításáért, az új elemek elterjesztéséért és kodifikációjáért. Természetesen – mint jeleztük – pártolta a neologizálást, benne a szóújítást: „minél kevesebb új szó, új frázis jó be beszédünkbe – írja 1811-ben Döbrentei Gábornak (KazLev. 8: 465) –, annál hátrább maradunk a tudományban és a szépmesterségekben”. Szóújításait, ilyen jellegű kritikáit azonban mindig a józan mérséklet, az ízlés jellemezte (l. pl. a Báróczy stílusáról írottakat: Kazinczy művei 1: 787–96; l. továbbá i. m. 2: 178–81, 454–7; Kazinczy 1813: XXII, XXXIV; valamint RUZSICZKY 1963, 1956; SZAUDER 1960: XCVIII–XCIX; BENKŐ 1982: 29–38).

Kazinczy megpróbálkozott szógyűjtemény-szerkesztéssel is, három ízben. BENKŐ LORÁND ismertette őket (BENKŐ 1982: 37–38), de azt is megjegyzi, hogy ezek „viszonylag kis terjedelműek és bizonyos mértékben ad hoc jellegűek voltak”.

Új dolgoknak számít viszont, hogy TOLCSVAI NAGY GÁBOR „Kazinczy nyelvértelmezésének funkcionális alapjai” című előadásában kitért a nyelvújítási szóalkotás szemantikai jellemzőire. Idézem az idevágó részt: „a nyelvújítás szóalkotási része valójában csak részben volt morfofonológiai újítás, részben fogalomképzés volt legtöbb módozatában, például a szóképzésben, a nyelvjárási szavak jelentésbővítésében, a tükörfordításokban. A megismerés, a kategorizáció jóval nagyobb szerepet játszott a nyelvújításban, mint azt korábbi leírások vélték. [...] Az új fogalmi és nyelvi jelölő hálózatok kiépítése során külön jelentős volt az elvontság nagymértékű megjelenése.” (TOLCSVAI NAGY 2009: 3.)

Egyébként természetesen Kazinczy maga is részt vett a nyelvújításban. TOLNAI VILMOS – csak mintegy mutatóban – több mint száz, Kazinczy által alkotott új elemet sorol fel, kilencféle eljárásmodot képviselve (TOLNAI 1929: 148–9).

10. Hangtan és zeneiség. – Fonetikával, hangtannal Kazinczy külön nem foglalkozott, sokkal inkább a nyelvi elemek hangzásával, a zeneiséggel, különösen ha nyelvünk idevágó sajátosságáról vagy verselésről volt szó.

Hogy a zenét mennyire kedvelte, azt már említettem. Utalok még egy 1809-es levélrészletre: „A muzsika a lelket emeli. Mely bölcs volt a görögök nevelése, kiknél muzsikát tudni s homéért érzeni oly szükség volt, mint nálunk tudni a deák grammatika törvényeit.” (Kazinczy művei 2: 276.)

Nyelvünket egyébként így jellemezte Kazinczy a „Tübingai pályamű”-ben: „[a magyarok] nyelve zengő, muzsikája, tánca lelkesült” (Kazinczy művei 1: 748). Ezért követelte meg a széphanzást az új szavaktól (l. Kazinczy művei 1: 794), a szonettektől (i. m. 810; l. még Kazinczy javításait egyik saját versén: i. m. 812–3) és a rímeléستől is (i. m. 808, 809). Természetesen hangzásbeli változatosságra szintén törekedett (l. RUZSICZKY 1963: 27–8).

Bár ritkán, egyes hangokra is kitért. Ezt írta például Szonett című tanulmányában: „azon kell lennünk, hogy a konzonánsok számában az *nk, rt, rs, sr, s* a csattogó *cs* és *cz* és *s* vagy *ss* hangja minél ritkábban forduljanak elő, a vokálisokéban pedig az *u* és *o*, melyek akcentussal még szenvedhetetlenebbek. – Mely édesen zengene p.o. az a szonett, melynek mindenik sora így zengene: *Szelíd leány, elbájoló fülem*. Ellenben, mely vadúl zengene az, melyben *voks, sors, görcs, homlokoktól, állhatatlanságának, örömötökből* állanak.” (Kazinczy művei 1: 810.) Kipellengérezte aztán Varjas Jánosnak csupa *e*-vel és *é*-vel szerkesztett versét (l. BENKŐ 1982: 26). Megjegyzem, világosan – és büszkén – látta, illetve állapította meg, hogy a mi nyelvünk képes a klasszikus időmértékes verselésre.

11. Ortoográfia és ortoéпия. – Kazinczy igen fontosnak tartotta a helyesírást. 1817-ben ez áll a gr. Desseffy Józsefnek szóló levélben: „Az írás a szemhez szól, s szükség ugyan, hogy a hangzással ellenkezésben ne legyen, de az is szükség, hogy kimutassa, mi honnan és hogy lesz, mert az segíti az értést” (Kazinczy művei 2: 539). Ebből is kihangzik azonban, hogy ortoográfia és ortoéпия valójában összetartozik. A már említett, tervbe vett magyar nyelvkönyv szerint Kazinczy valóban együtt kívánta volna tanítani a két diszciplínát (l. a Lónyai Gábornak 1823-ban írt levelet: Kazinczy művei 2: 611–3; l. még BENKŐ utalását: 1982: 36). Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy – mint a „Nyelvi tervezés” című könyv ír nyelvi sztenderdizálást tárgyaló szerzője is hangsúlyozza – a nyelvnek a legkönynyebben sztenderdizálható részlege a helyesírás (l. O’BAVILL 1998: 168).

Így érthető, hogy Kazinczy már fogsága előtt állást foglalt a heves helyesírási vitában: jó érzékkel a Révai képviselte jöttista álláspontot vitte diadalra. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az akkori normának is megfelelő helyesírást terjesztette, és hogy a helyesírásban – beleértve az interpunkciót is – nagy gondosságot követelt, akkor természetessé válik a megállapítás: ezekkel a diszciplínákkal is előbbre vitte a nyelvtudományt, és segítette az irodalmi nyelv megszilárdulását. Egyébként idevágó hibák miatt valósággal durván megdorgálta például Fáy Andrást (l. 1808. jún. 21-én kelt levelét: Kazinczy művei 2: 233–4).

12. Nyelvjárástan (dialektológia). – Kazinczynak a nyelvjárássokkal kapcsolatos nézetét, megállapításait tárgyalhattuk volna az irodalmi nyelv, illetve a stilisztika keretében is. Fontossága azonban így talán nagyobb hangsúlyt kap. Kazinczy világosan érzékelte, hogy irodalmi nyelvünk alapja az északkeleti területeken beszélt nyelvjárást, illetve hogy kisebb mértékben ötvöződésszerű, azaz bizonyos elemeket felvett más nyelvjárássokból is.

Induljunk ki abból, hogy Kazinczyt mint filológust a nyelvjárássok szintén érdekelték, becsülte is őket. VIII. erdélyi levelében például két nyomtatott oldalt szentelt erdélyi tájszavak, kifejezések, szólások, nyelvtani formák felsorolásának és értelmezésének, megemlítve a „füleit csapdosó”, Báróczyra is jellemző erdélyi éneklő beszédet (SZAUDER 1960: 360–2). Aztán 1811-ben ezt írta Berzsényinek: „A’ maga Dialectusát az országnak egyik része szint úgy jónak nézheti, mint a’ másik a’ magáét”. Azonban folytatás is van: „De az Író nyelve nem a’ Dunai, nem a’ Tiszai, hanem a’ magyar Schriftsprache” (KazLev. 8: 361). Keményen tiltakozott tehát az

irodalmi nyelvben mind a dunántúli, mind a tiszántúli, mind az erdélyi és más nyelvjárási jelenségek ellen.

Természetesen a nyelvjárási eredetű provincializmusokat sem tűrte a szépirodalmi szövegekben. Ezt olvashatjuk például a Himfy-recenzióban: „Auch kommen [...] niedrige Ausdrücke wie *czepeli* vor, die die Schriftsprache nicht leidet und nicht leiden soll” (Annalen der Literatur und Kunst. Wien, 1809: 135; idézi RUZSICZKY 1963: 90). Mindamellett stílselemként felhasználja őket. Báróczival kapcsolatban például ezt írja: „megtartottam erdélyi dialektjét” (SZAUDER 1960: 192). FRIED ISTVÁN meg arra utal, hogy Kazinczy bőségesen kihasználta a tájszavak kínálta lehetőségeket, nemcsak Molière-nek „népi” környezetben lejátszódó vígjátékaiban, hanem az Egmont-fordításban is (FRIED 2009: 152; l. még RUZSICZKY 1963: 83–98, 395–421).

13. Nyelvtörténet. – Kazinczy a neologizálást nagyon pártolta, de nyelvisztiztikai vizsgálódásaiban alapnak, kiindulópontnak Révai történeti nyelvтанát tekintette. Aztán felettebb érdekelte nyelvünknek és más nyelveknek a története és valójában minden jelenségnek a kialakulása. Továbbá igazi filológus volt (l. BENKŐ 1982: 38), aki az adatokra, tényekre támaszkodott, és aki valamennyi felmerült kérdésnek igyekezett a végére járni – ilyenformán beleszólt a nyelvtörténetnek mint diszciplínának az alakulásába is.

Mindenekelőtt nagyon vonzódott a régi nyelvhez és irodalomhoz. A XXI. erdélyi levél szerint, amikor a kanonok a gyulafehérvári levéltárt mutatta meg neki, így kiáltott fel: „Mily gyönyörű nyelv mind a kettőben¹, és kivált halabori Bertalannál [...] Az ily munkák kincsek s arany és gyémántbányái poétáinknak” (l. SZAUDER 1960: 402–3). A „Tübingai pályamunká”-ban 1808-ban össze is foglalja röviden a magyar nyelv és irodalom történetét, kitérve a végén a korabeli prózaírókra és költőkre is (l. HEINRICH 1916: 148–77; l. még BENKŐ 1982: 11–2). „Az Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél” méltán híres munkájában szintén áttekinti nyelvünk és irodalmunk alakulását, főleg a neológia érvényesülése szempontjából (Kazinczy művei 1: 816–34). Ismeretes aztán, hogy 1808-ban a Magyar Régiségek és Ritkaságok című sorozatban megjelenteti Sylvester grammatikáját és Dévai Bíró Mátyás Orthographiáját (sajnos a sorozatot nem tudta folytatni). (L. még BENKŐ 1982: 16, FRIED 2009: 150, BÍRÓ 2009: 3–4.) Egyébként jól ismerte a régi magyar nyelvтанokat is. Az egyik levelében írja továbbá, hogy a pataki gyűjtemény számára lemásolt két „kódexecskét”, megjegyezvén, hogy „rongyos mappa volt”. Levelében gyakran szól egyes szavak eredetéről, jelentésbeli alakulásáról. Megírja aztán a szonett történetét (Kazinczy művei 1: 804–13), „A magyar verselés négy nemeiről”, illetve „A kolozsvári játékszín történetei” című tanulmányt (Kazinczy művei 1: 800–4, 723–5), és még folytathatnám a sort. De történeti jellegű a Báróczi-életrajz, a „Pályám emlékezete”, a „Fogságom naplója” és az „Erdélyi levelek” is, és sok hasonló vonatkozása van a több mint hatezer levélnek.

¹ A másik egyébként Pápai Pál zsoltára volt 1539-ből.

14. Végezetül: mikről lehetett, illetve kellett volna még beszélnem: Kazinczy fordítási elveiről, a műfajokkal (szonett, episztola, recenzió, irodalmi levél) kapcsolatos tevékenységéről, levelezéséről, sajátos gördülékeny és vonzó stílusáról. Itt azonban befejezem már így is hosszúra nyúlt előadásomat. Mégpedig azzal, hogy az ízlés, a szépség Kazinczyját vigyük magunkkal mai, értékvesztett világunkba.

Kulcsszók: nyelvi eszmény, nyelvi sokszínűség, nyelvi adekvátság, nyelvi sztenderd, nyelvújítás, funkcionális stilisztika, Kazinczy nyelvszemlélete, Kazinczy nyelvtudományi nézetei.

A hivatkozott irodalom

- ADELUNG, J. CHR. 1785. Der deutsche Styl 1–3. Berlin.
- BALÁZS GÉZA – DEDE ÉVA szerk. 2008. Európai nyelvművelés. Inter Kht., Bp.
- BARSIERNŐ 1999. Kazinczy Ferenc és a zene. In: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 18. Sátoraljaújhely. 179–94.
- BENKŐ LORÁND 1982. Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. NytudÉrt. 113. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BÍRÓ FERENC 2008. Kazinczy Ferenc szerepe a nyelvkérdés történetében. In: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 18. 83–8.
- BÍRÓ FERENC 2009. A neológus a grammatikák között. Sajtó alatt.
- CSETRI LAJOS 1990. Egység vagy különbözőség. Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- FRIED ISTVÁN 2008. „Aki napjait a szépnek szentelé...”. Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely–Szeged.
- GARVIN, PAUL 1998. A nyelvi sztenderdizáció. In: TOLCSVAI NAGY 1998: 87–99.
- HEINRICH GUSZTÁV 1916. Kazinczy Ferenc Tübingai pályaműve a magyar nyelvről 1808. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- KÁROLY SÁNDOR 1978–1979. A nyelvi produktivitás jelentősége. Néprajz és Nyelvtudomány 22–23: 5–22.
- KAZINCZY FERENC 1813. Újhelyi Dayka Gábor versei. Öszveszedte 's kiadta barátja, Kazinczy Ferenc. Pesten, Trattner Mátyástól.
- KazLev. = Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi VÁCZY JÁNOS. 1890-től. MTA, Bp.
- Kazinczy művei 1979. 1. Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. 2. Levelek. A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek SZAUDER MÁRIA munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- KENESEI ISTVÁN 2004. A nyelvmélettől a nyelvűvelésig. In: GRÉTSY LÁSZLÓ szerk., 25 év anyanyelvünk szolgálatában. Akadémiai Kiadó, Bp. 7–25.
- KISS JENŐ 2009. Kazinczy, az Akadémia és a magyar nyelv ügye. Magyar Nyelv 257–62.
- MARGÓCSY ISTVÁN 2005. A magyar nyelv jelenléte a 18. századi iskoláztatásban. In: BÍRÓ FERENC szerk., Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből. Argumentum Kiadó, Bp. 71–151.
- MELICH JÁNOS 1908. Révai Miklós nyelvtudománya. MTA-kiadás, Bp.
- MINYA KÁROLY 2003. Mai magyar nyelvújítás. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- NAGY L. JÁNOS – PÉNTEK JÁNOS 2000. A kreatív nyelvhasználat és az iskola. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.

- O'BAVILL, DÓNALL P. 1998. Nyelvi tervezés Írorszáiban: az ír nyelv sztenderdizálása. In: TOLCSVAI NAGY 1998: 161–76.
- RÉVAI MIKLÓS 1805/1973. A magyar szép toll. Közzéteszi ÉDER ZOLTÁN. Akadémiai Kiadó, Bp.
- RUZSICZKY ÉVA 1956. Hozzászólás Balázs Jánosnak A stílus kérdései c. előadásához. In: KNEZSA ISTVÁN szerk., Általános nyelvészet, stilisztika, nyelvjárástörténet. Akadémiai Kiadó, Bp. 278–81.
- RUZSICZKY ÉVA 1959. Kazinczy Ferenc. In: LŐRINCZE LAJOS szerk., Iskolai nyelvművelő. Tankönyvkiadó, Bp. 111–7.
- RUZSICZKY ÉVA 1963. Irodalmi nyelvi szókincsünk a nyelvújítás korában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- SZABÓ T. ATTILA 1981. Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek 5. Bukarest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1996. A funkcionális stilisztika megalapozása. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., Hol tart ma a stilisztika? (Stíluselméleti tanulmányok) Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2005. A magyar stilisztika a kezdetektől a XX. század végéig. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2009. Kazinczy stilisztikai nézeteiről – még egyszer. Magyar Nyelvőr 150–5.
- SZAUDEK JÓZSEF 1960. Kazinczy Ferenc válogatott művei 1. Válogatta, a bevezetést írta SZAUDEK JÓZSEF. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 1998. Nyelvi tervezés. Universitas Kiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános szakasza. In: SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY főszerk., A magyar irodalom története. Gondolat Kiadó, Bp. 2: 40–56.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Az irodalom – amint újraír(at)ja a nyelvtant? Trefort-kert 2/1: 24–6.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2009. A különbözőség egysége. Kazinczy nyelvértelmezésének funkcionális alapjai. Magyar Nyelv 263–70.
- TOLNAI VILMOS 1929. A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története. MTA-kiadás, Bp.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Kazinczy and Hungarian linguistics

This paper is based on a comprehensive historiographic talk pointing out that although Ferenc Kazinczy (1759–1831) was not a scholar of linguistics in the strict sense, he had quite a lot to say about linguistic/stylistic issues, serving the larger aim of the language reform; hence, it is not unfounded to regard him as a representative of the linguistics of his time. The speaker first summarised the reasons that had turned Kazinczy's attention towards linguistics. Then he presented Kazinczy's linguistic ideals, with special emphasis on the point that, in Kazinczy's view, literary language – and language use in general – should be directed by taste and a sense of beauty. Next, the speaker listed what Kazinczy had done for the language reform, for the unity of Standard Hungarian, what characterised his views on stylistics, and how he had promoted the individual subdisciplines like grammar and lexicon, phonology and euphony, orthography and orthoepy, dialectology and historical

linguistics. The speaker then went on to highlight, under the umbrella term of creativity, the rich array of tools that the language reform had put to use. As far as stylistics is concerned, Kazinczy had laid emphasis on the importance of polyphony (*Vieltönigkeit*) and adequacy. In general, he can be seen as a forerunner of functional stylistics to be founded later by Charles Bally. Kazinczy also clearly saw the codifying function of orthography, and highly appreciated historical linguistics and historical studies in general.

Keywords: linguistic ideals, linguistic polyphony, linguistic adequacy, standard, language reform, functional stylistics, Kazinczy's view of language, Kazinczy's views in linguistics.

ISTVÁN SZATHMÁRI